

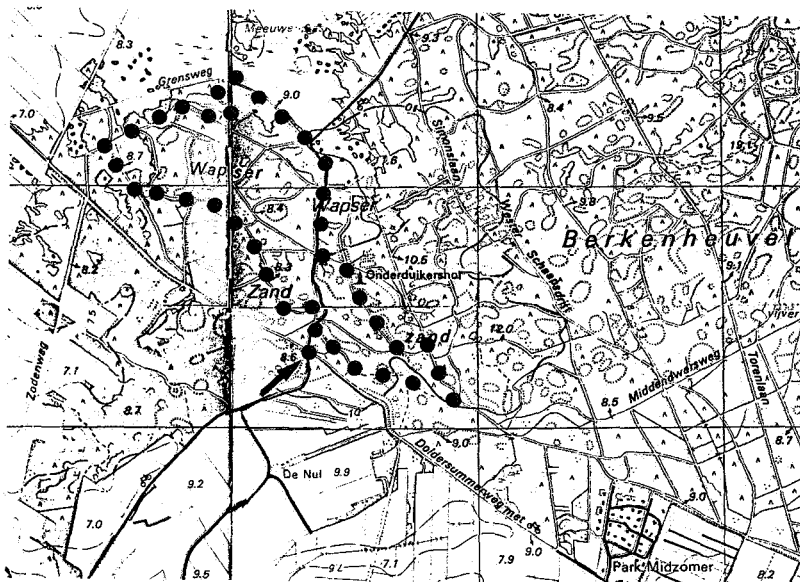

Berkenheuvel met rechts het Adderveen, op de achtergrond Wapserveld met Meeuwenpluis

Ten noorden van de Doldersummerweg van Diever naar Doldersum ligt Berkenheuvel, een bebost heide- en stuifzandgebied van zo'n 750 ha dat in 1969 voor het grootste deel in het bezit kwam van Natuurmonumenten. Een terreinverkenning met Roelof Schuiling.

Jan Abrahamse

Berkenheuvel, een bebost heide- en stuifzandgebied

Berkenheuvel maakt deel uit van een reeks en reeks natuurgebieden in Zuidwest-Drente. Deze natuurgebieden staan op de nominatie een nationaal park te worden. Het zijn de bos- en heidecomplexen van Boschoord, Doldersumse Veld, Wapserveld, Berkenheuvel, Boswachterij Smilde en Boswachterij Appelscha. Het voormalige landgoed Berkenheuvel bestond in het verleden uit heide en stuifzand. Het landgoed werd in 1969 verkocht waarbij het westelijk deel aan Natuurmonumenten kwam, Staatsbosbeheer verwierf 530 ha, die aansloten bij hun terreinen van de boswachterijen Smilde en Appelscha. Het deel dat Natuurmonumenten verwierf sloot aan bij het Wapserveld, een uitgestrekt heidegebied met enkele vennen, dat sinds 1941 eigendom is van de Vereniging.

Berkenheuvel vormt dat deel van een esdorpenlandschap waar eeuwenlang ten behoeve van bemesting of brandstofvoorziening onttrekking heeft plaatsgevonden van mineralen en organische stof. Deze verarming van de bodem is van essentieel belang voor de heide.

Het 751 ha grote gebied bestaat voor 466 ha uit bos, 168 ha uit heide en de rest is kultuurgrond. Het natuurgebied is om een aantal redenen een bijzonder gebied:

- Berkenheuvel en het Wapserveld behoren tot het dek- en stuifzandgebied. De dekzanden zijn afzettingen door de wind uit de laatste

ijstijd. Deze zijn in de historische tijd ten gevolge van vernietiging van de vegetatie door winderosie aangetast, waardoor stuifzanden ontstonden. De aantasting heeft niet alleen natuurlijke oorzaken, maar is ook het gevolg van overbegrazing, branden en plaggen. De stuifzanden worden gekenmerkt door kleine hoge zandkopjes, lange smalle ruggen met steile hellingen en uitgestoven laagten.

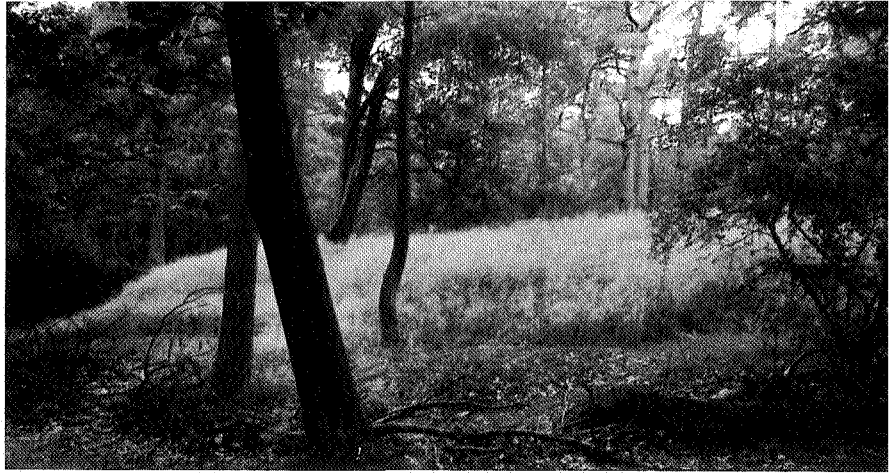
- In het centrum van het gebied komt keileem aan de oppervlakte bij het Slangenbad, een uitgegraven meertje.
- Aan het eind van de vorige eeuw werd Berkenheuvel bebost met grove den met het doel om hout te produceren. Na de Tweede Wereldoorlog zijn fijnspar en Douglasspar geplant.
- Het Wapserveld is een open, uitgestrekt, vochtig heidegebied met enkele vennen. Op dit 225 ha grote terrein laat Natuurmonumenten zo'n 40 runderen grazen.
- In Berkenheuvel komt (nog) veel kraaiheide voor. Nergens in Nederland wordt zo'n grote oppervlakte aangetroffen. Het gebied doet daarom Scandinavisch aan.
- In Berkenheuvel ligt een grafheuvel. De hunebedstenen zijn verdwenen.
- Alle in Nederland broedende roofvogels komen in dit gebied voor.
- Het onderduikershol uit de Tweede Wereldoorlog is een toeristische trekpleister.

Het stuifzand bebost

In 1851 werd ten noorden van Diever op grotere schaal begonnen met de ontginning van heide- en stuifzandgebieden. In 1890 werd het landgoed Berkenheuvel gekocht door mr. A. C. van Daalen die, rijk geworden in het voormalig Nederlands Indië, het gebied heeft bebost, daarin gesteund door zijn familie en de boswachters Harmen Smit en zijn zoon Wolter Smit. De zandverstuivingen werden vastgelegd door het bedekken van de duintoppen met als gevolg dat de vlaktes verder uitstoven en de duinen werden opgehoogd. Overal waar een geschikte plaats was, werden grove dennen geplant. De bebossing gebeurde op deze wijze weinig systematisch en het opgroeiende bos maakte daardoor een min of meer natuurlijke indruk. Van Daalen was geen man van half werk, zo schrijft F. C. Derks in Eigenhaard, een wekelijks tijdschrift voor het gezin, in 1935. Toen was het 25 jaar geleden dat de ontginning ter hand was genomen, waarbij Van Daalen een monument onthulde. De reis begon in Dieverbrug.

De rimboe in

'Wij waren in Dieverbrug. Als ge geen lid zijt van den Vrijzinnig Christelijken Studentenbond of de Ned. Tenten-Kampeervereeniging zult ge vrees ik, het wijze voorhoofd rimpelen en trachten, den

Pottiesbargien

Onderduikershol

geest te scherpen, om u te herinneren, waar een plaats van dien naam in ons land wel ligt. 't Is waar, 't ligt afgelegen, dat zult ge moeten toestemmen, tenzij ge een plaatsje, dat een uur stoomtram hobbelen buiten het Drentsche stadje Meppel ligt tot de gemakkelijk te bereiken plaatsen rekent. Een paar maal per dag brengt het trammetje een enkelen reiziger, wat postzaken, een pakje, en door het kanaal varen de schepen af en aan. Dat is zoo de communicatie met de buitenwereld, waaronder in de eerste plaats te verstaan zijn het reeds genoemde Meppel en het nog verder af liggende Assen. Tusschen die twee, aan de Drentsche Hoofd- en Smildevaart ligt Dieverbrug. De naam doet veronderstellen, dat er ook wel een plaatsje Diever zal zijn en dat is zoo. Twintig minuten verder de rimboe in ligt het dorp. Men bereikt het langs een landweg met praehistorische rariteiten als een tol en als tegenhanger electriche verlichting. Wat kinderen kijken den wandelaar verbaasd aan, die door hun dorp stapt en 't vrouwtje in 't winkeltje, dat prentbrief-

kaarten verkoopt, kan niet nalaten, eens te informeeren: vanwaar en waarheen?

Och heere, zult ge zeggen.

Wacht wat! We moeten het dorp nog door en links zien we aldra de oneindigheid van 't Drentsche landschap. Rechts liggen de villa's van den dokter en den burgemeester. Dan begint ook aan dezen kant de wijde natuur . . . maar nu leidt een zandpad naar rechts. "Berkenheuvel" staat op het bordje, en nu naderen we het doel der reis. Daar ligt reeds de boschwachterswoning in de schaduw van wat boomen, aan den ingang van het landgoed, dat niemand zal aarzelen, een levenswerk te noemen.

Bosch, bosch en nog eens bosch is wat ge hier ziet en als ge vraagt, waar dat levenswerk dan wel in zit, behoef ik u slechts te wijzen juist op dat bosch. Want wie hier een halve eeuw geleden doolde – och, 't zal niet veel anders geweest zijn dan een schaapherder, een strooper, een landlooper – nog zand, zand en nog eens zand, ter afwisseling misschien een beetje hei of een heideplas, maar voor 't overige zandverstu-

vingen, binnenduinen, opgewaaid en zich verplaatsende heuvels, een oord van dorre verlatenheid.

Hier, op deze gebelakerde dan wel grimmig ijzige omgeving – naarmate het zomerde of 't wintertij was – was de aandacht gevallen van een paar mannen met pionierenbloed in de adren. Voor 't bekende bange gezicht kochten ze zeventig, vijf en zeventig jaar geleden een 700 H.A. grond. Doel was, deze gronden te beboschen. Er werden door deze heeren of hun opvolgers nieuwe complexen aangekocht, zoodat ten slotte een kleine 1400 H.A. in bezit van eenige particulieren kwam. Beboschen dus.

Wat voor 75 jaar nog woest en verlaten hier lag, is dus een vriendelijk landschap geworden. Waar 't schrale zand zich op de vleugels van den wind telkenmale verplaatste, brengen bosschen, weiden en bouwland hun rente op. Uit de dorre aarde is een lachend stuk natuur opgebloeid.'

Noordzee

Van Daalen ontving op 5 september 1925 een indrukwekkend gezelschap waaronder de Commissaris van de Koningin, de inspekteur van Staatsbosbeheer, de directeur van de Heidemij, sekretaris van de ANWB, leden van Gedeputeerde Staten en het gemeentebestuur van Diever. Onder de genodigden bevond zich ook mr. P. van Tienhoven, voorzitter van Natuurmonumenten. Bij de onthulling van het monument sprak Van Daalen oa. de volgende woorden:

'Hoe geheel anders zag het er hier uit. ¾ eeuw geleden, toen onafzienbare stuifzanden zich uitstrekten ten Noorden en den blik der verschrikking vrij uitzicht gaven tot diep in Friesland: toen de gierende noorderstorm, wolken zand voor zich uitjoeg, die bouw- en weiland bedolven en zelfs de woningen bedreigden; toen 's winters zich een meer vormde in de uitgestoven vlakte, nu nog de Noordzee genoemd, waar zelfs wedstrijden op schaatsen werden gehouden.

Nu zijn die woestijnen beteugeld en vastgelegd en met bosch beplant en vertoonden de liefelijkste, rustigste en beschutste plekjes, waar de warme en geurige boschlucht een weldaad is voor zieken en zwakken en een genot voor gezonden.

Voorzoover ik heb kunnen nagaan, is de ontginning begonnen in 1851, toen de heer J. B. Stoop 50 Hect. kocht van de Marke van Wapse en in 1852: 267 Hect. van de Marke van Diever, in 1854 nog 48 Hect. van Wapse, tegen f 10,- per Hect.

In 1854 kwamen 400 Hect. in handen van de zwagers: Mr. P. van der Veen, C. Hoekwater en Mr. S. Hartogh Heys, die onder leiding van eerstgenoemden, de ontginning, voor die tijden met kracht, aanvingen, onder beheer van Marten Wouwenaar, werkzaam op het buiten Mr. v.d. Veen in Friesland, in geheel andere omgeving en

omstandigheden opgegroeid; uit malsche groene beemden, plotseling in een onmetelijke dorre zandwoestijn overgebracht, zonder eenige luwte of beschutting. Welk een moed, volharding en geduld en bovenal welk een stille, trouwe plichtsbetrachting heeft deze eenvoudige, brave man betoond, die 40 lange jaren, al zijn kracht en doorzicht aan de vastlegging en ontginning dezer woestijn heeft besteed, zonder eigen ervaring of de, toen nog zoo geringe, kennis en gebrekkige voorlichting van anderen. In Frankrijk en elders zouden de verdiensten van zulk een grooten, kleinen man, zeker nog na zijn dood door de Regeering worden erkend en gehuldigd; hier moet men daarvoor meer aan den weg timmeren en telt, ook bij levenden, de duur meer dan de daad, of soms ook wel anders. Als hulde legden wij een krans op zijn graf, van zijn heide en zijn groen.'

Roelof Schuiling

Een bar oord

Na de onthulling van een gedenkteken eindigt het verhaal Eigenhaard met de lyrische woorden:

'Er viel intusschen niet alleen wat te hooren, maar ook iets te zien. Platte Drentsche boerenwagens kwamen voor waarin het gezelschap plaats nam en zoo ging het langs de boschpaden, somtijds door het mulle zand of over een heideveld een gedeelte van de ontginning door, waarbij gelegenheid was, alles, wat de heer Van Daalen in zijn rede had uiteengezet te aanschouwen. Een groote aantrekkelijkheid bleek de uitkijktoren op te leveren, die op een der hoogste gedeelten hier aangebracht en vanwaar men een schitterend beeld van Berkenheuvel in vogelvlucht, een indrukwekkend panorama van Drenthe op een der aantrekkelijkste punten, kan genieten.

Zoo verstreek de tijd. Aan 't eind van den tocht wachtten nog een glaasje, een hapje. Toen kwam het stoomtrammetje en voerde het meereindeel der genodigden weer naar huis. Maar mede werd genomen de herinnering aan een stuk arbeid, waarvan we hier gaarne in woord en beeld iets hebben willen vertellen. Zie, grond koopen is geen moeilijk werk en er veel geld aan ten koste te leggen, nog minder. Maar zijn levenstaak zoeken in een bar oord als de Drentsche zandverstuivingen en Nederland daar verrijken met een landschap als dit, waarlijk, dit is een werk en een resultaat, dat eerbied afdwingt en dat we gaarne voor de historie hebben willen vastleggen.'

Wandeling

Een deel van de route is niet toegestaan voor honden, zodat deze beter thuis kunnen blijven. De wandeling begint op de Doldersummerweg. Deze zandweg met fietspad loopt van Diever, langs de camping Midzomer naar Doldersum. Halfweg staat rechts het informatiebord 'Berkenheuvel/Wapserveld' van Natuurmonumenten. Hier begint de eigenlijke wandeling. Op het bord staat een viertal wandelroutes vermeld en wij nemen een gekombineerde route. Het eerste deel is aangegeven met paaltjes met een rode kop, het volgende deel door paaltjes met een witte kop.

Naast het informatiebord passeren we een afsluitboom en lopen het zandpad in, links van het pad loopt een geasfalteerd fietspad. Na 200 meter gaat de route rechtsaf langs een slingerend paadje, aangegeven met paaltjes met een rode kop. Dit paadje is wat moeilijk te vinden, het ligt vóór de kruising met het genoemde fietspad. Bij het begin van dit paadje staat een bordje 'Landgoed Berkenheuvel' van Natuurmonumenten. De dennebomen zijn hier zo'n 80-90 jaar oud. Roelof Schuiling: *'Wij dunnen hier de grove dennen uit, zodat het natuurlijke jonge loofbos kan doorgroeien. In de toekomst wordt dit een prachtig eiken-berkenbos.'* De grove den is hier bijna verdwenen. Aan het reliëf is duidelijk te zien dat je met een vroeger stuifzandgebied te maken hebt. Na zo'n 500 m gaat een paadje rechts terug naar de Doldersummerweg. De route gaat rechtdoor.

Kophout wordt niet verkocht

Na enige tijd wordt het bos dichter begroeid. Er staan hier veel dubbelstammige eiken van zo'n 30 jaar oud. Er komt ook hulst en kamperfoelie voor, hetgeen betekent dat de bodem hier voedselrijker is. *'We voeren in dit gedeelte van Berkenheuvel minimaal dood hout af. Kophout wordt niet verkocht'*, zegt Roelof Schuiling. *'Kop, stam en spil blijven liggen en dat is gunstig voor spechten.'*

Het pad slingert door het bos. Rechts staat een groep fijnsparren, de bekende kerstbomen. We bereiken een breed zandpad en gaan linksaf. Rechts gaat de gele route naar Diever. Het gebied is rijk aan roofvogels, havik, sperwer, wespandief, ransuil, buizerd en torenvalk broeden hier. Ook de zwarte, groene en bonte specht komen hier voor, evenals verschillende zangvogels en duiven.

Pottiesbargien

De route kronkelt zich rond een grafheuvel, Pottiesbargien geheten, die vroeger een hunebed bevatte. Dat is zo'n 250 jaar geleden gesloopt. Op 15 maart 1735 gaven de Staten van Drente toestemming tot het verwijderen van enige grote stenen in het Wapserveld, die waarschijnlijk (de resten van) een hunebed vormden. Omdat deze stenen gedeeltelijk overstoven waren, en omdat de indianers van het verzoek, Jan Hendriks en Hendrik Jans uit Steenwijk, reeds vóór 1734 een kontrakt voor het rooien van stenen in het Wapserveld hadden gesloten met de boeren van Wapse, verleenden de Staten ontheffing van de bepaling van 21 juli 1734, dat hunebedden niet vernield mochten worden. Als argumentatie voor dit besluit gaven de Staten op, dat het hunebed 'om de Freijgheits des gesichts niet te verbliven' hoefden!

Rond 1883 werden op het landgoed Berkenheuvel scherven van hunebedden-aardewerk gevonden, op een plaats die sindsdien als 'Pottiesbargien' bekend stond. Kennelijk betrof het de plaats van het in 1735 gesloopte hunebed. De ligging in de voormalige marke Wapse, aan de rand van het grote stuifzandgebied Dieverzand, komt overeen met de summier omschrijving in de resolutie van 1735.

In 1922 kreeg Dr. A. E. van Giffen, directeur van het Biologisch-Archaeologisch Instituut (BAI) van de RU Groningen, toestemming van Mr. A. L. van Daalen, tot onderzoek van het Pottiesbargien. Dit vond echter pas in 1925 plaats. Van Giffen had zich beperkt tot het vaststellen van de plattegrond van de verdwenen grafkelder. Na het onderzoek van 1929 werden nog steeds grote hoeveelheden scherven en vuursteen verzameld, in de oorlogsjaren door de kleinzonen van Mr. Van Daalen en door de zonen van Dr. Van Nooten uit Diever, in de 50-er jaren door K. Vlierman uit Steenwijk en G. L. Brante uit Wapserveld. Van Giffen kende de verzameling Van Nooten-Van Daalen, maar meende dat deze afkomstig was uit de door hem niet onderzochte delen van het Pottiesbargien. Uit correspondentie en gesprekken met de diverse vindsters in de afgelopen jaren bleek echter, dat deze vondsten uit het stort van de opgraving van 1929 afkomstig moesten zijn.

Bij nader inzien is dat ook wel waarschijnlijk. Volgens de deklaraties in het archief van het BAI, duurde het onderzoek in 1929 maar 8 dagen.

Uitdunning bos

Gelijktijdig werd bovendien een tweede object, de zogenaamde steenkistheuvel aan de Oude Groningerweg in Diever, onderzocht. Deze tijd was veel te kort om de inhoud van een hunebed van de grootte van het Pottiesbargien ook maar bij benadering nauwkeurig te kunnen onderzoeken. Bovendien was Van Giffen in de eerste plaats geïnteresseerd in de plattegrond, niet in de vondsten. Dat veel scherven etc. op het stort terecht kwamen, is daarom niet vreemd. Uit de profieltekeningen van de opgraving van 1929 blijkt, dat van de oorspronkelijke aarden heuvel rond de stenen grafkelder, de zgn. dekheuvel, nog delen intact aanwezig waren onder het stuifzand.

'Van Giffen had nogal slordig gewerkt en dat heeft geresulteerd in een na-onderzoek, wat tegelijkertijd een rekonstruktie van Pottiesbargien zou betekenen', vertelt Schuiling. 'Dat onderzoek werd gedaan door J. N. Lanting,' die ook het rapport hierover samenstelde:

Het eigenlijke na-onderzoek vond plaats tussen 4 juli en 12 augustus 1988. Op drie plaatsen werd een uitgebreide stort van Van Giffen teruggevonden. Deze storthopen werden afgegraven en gezeefd. Dit leverde 15.800 scherven van aardewerk, 9 kralen van barnsteen, 1 kraal van giet en 1580 stuks vuursteen op. Van het aardewerk behoren 54 scherven tot Middeleeuws materiaal en 32 tot 17e en 18e eeuwse kleipijpen. De rest stamt uit het Neolithicum, de periode waarin dit hunebed in gebruik was. Van het vuursteen zijn 111 stuks werktuigen, nl. 88 pijlpunten, 14 vuurslagen, 7 schrabbars, één gave vuurstenen bijl en 1 snede van een vuurstenen bijl.

In overleg met Natuurmonumenten werd be-

sloten een heuvel te konstrueren die de vorm van de dekheuvel zou hebben, zoals die er uitzag vlak na de bouw van het hunebed, rond 3200 v. Chr. De nog intacte delen van de dekheuvel zouden op die manier goed beschermd zijn, want de dekheuvel was door erosie in de loop der tijden veel lager geworden dan hij oorspronkelijk was. De gerekonstrueerde heuvel is ovaal, 26 x 16 m en reikt 1 m boven het oude maaiveld. Aangezien de omgeving is uitgestoven, lijkt de heuvel echter hoger. Ter plaatse van de oorspronkelijke toegang in het midden van de zuidelijke lange zijde is een smalle gang in de heuvel uitgespaard. De flanken van de heuvel werden met plaggen bekleed, om verspoeling tegen te gaan. Het is wenselijk tzt. de bomen op de heuvel en in de direkte omgeving te verwijderen. Met gras en/of heide begroeid is de heuvel een opvallend monument. Door zijn ligging in een bocht van de weg wordt hij pas op het laatste moment zichtbaar.

Na de grafheuvel volgen we een breed zandpad dat deel uitmaakt van een serie hoofdwegen die in een stervorm zijn aangelegd met als middelpunt het landhuis. Daar bevond zich vroeger ook een houtzagerij. Rechts gaat de gele route. Wij gaan rechtdoor en zien rechts een serie zeer fraaie beuken van zo'n 80 jaar oud. De beuken zullen nog iets vrijer komen te staan wanneer de dennen er om heen gekapt zijn. Bij de beuken gaat de route links en volgt een breed pad door een aangelegd eikenbos. Na ongeveer 50 m staat aan de rechterkant nog een van de laatste zeer fraaie Douglassparren. Het is een uitzonderlijk groot en dik exemplaar. De andere zijn weggehaald. Deze boom heeft echter veel geleden van de ijzel van 1987.

Zure regen

In het eikenbos ligt rechts (niet zichtbaar) een proefvlak waar Natuurmonumenten onderzoek doet naar zure regen. De bomen worden hier gecontroleerd op de bladmassa, bladkleur e.d. In augustus 1983 werd voor het eerst duidelijk dat er wat ernstigs aan de hand was met de Drentse grove denbossen. Een aantal bossen op Berkenheuvel is toen onderzocht in het kader van het landelijk opgezette vitaliteitsonderzoek van Staatsbosbeheer. Uit deze eerste inventarisatie bleek dat op Berkenheuvel geen vitale grote denbossen meer aanwezig waren. De naaldbedekking varieerde tussen de 100 en 160 % (een gezonde grove den haalt 350 %); dat wil zeggen dat deze bomen als het ware met één long moeten leven.

'Een gevolg van de zure regen is dat kraaiheide minder voorkomt, evenals rendiermos. Dit mos vormde vroeger plaatselijk een grijs tapijt in Berkenheuvel', aldus Roelof Schuiling.

Prins Bernhard kazerne

Bij de driesprong aangekomen, gaat de route rechts. We lopen hier door een 'dennebos' met jonge eik en berk. Aan de linkerkant staan Douglassparren van zo'n 30 jaar. Het pad gaat door een uitgestoven laagte en links liggen hoge stuifkoppen. *'Er staan hier wat knoestige eiken, die er al voor de bebossing hebben gestaan. Het gebied is rekreatief onder de voet gelopen, want we komen hier bij het onderduikershol uit de Tweede Wereldoorlog', aldus Schuiling. 'We hebben hier de nodige maatregelen genomen om de recreatie in goede banen te leiden. Er zijn picknickbanken geplaatst en het publiek wordt door een afzetting rechtstreeks naar het onderduikershol geleid.'*

Het onderduikershol dat volgens dr. L. de Jong de naam 'Prins Bernhard kazerne' draagt, is in 1943 door de knokploeg van Diever aangelegd in een toen onopvallende geheel beboste heuvel, die te bereiken was langs 4 paden. Het hol werd gebouwd van dennestammen en werd gebruikt om neergeschoten piloten onder te brengen, maar er werden ook nachtelijke acties vanuit het hol uitgevoerd. Zo werden overvallen gepleegd op het distributiekantoor van Dwingeloo en werden de bevolkingsregisters van Diever en Dwingeloo opgehaald en ondergebracht in het hol. Ook werd iemand bevrijd, die gevangen was genomen omdat in zijn huis een Joodse onderduiker was gevonden. Een viertal onderduikers dat gewond raakte bij een vuurgevecht met de landwacht werd in het hol door dokter Van Nooten behandeld.

De bekendheid met het hol bleef evenwel niet beperkt tot de vertrouwde kring van hoofdzakelijk verzetsmensen. Door een 'lek' in het gesloten geachte circuit wist een NSB'er van het hol af. Dit resulteerde er in dat op 22 november

Meeuwenplas

1944 zo'n 50 SD-ers het hol omsingelden en vier mitrailleurs opstelden om 6 onderduikers, waaronder 3 broers, gevangen te nemen. Ook werden 2 politiemensen en de dokter gearresteerd en naar Duitsland getransporteerd. Slechts de politiemann G. Temmingh overleefde het concentratiekamp. Het door de SD volledig verwoeste hol, werd na de oorlog gerestaureerd door de gemeente Diever en er werd een steen geplaatst met de namen van de omgekomen personen.

De witte route

Na het onderduikershol gaat de rode wandelroute links, maar wij volgen de route met de witte paaltjes, waarbij we het zandpad volgen, dat naast het geasfalteerde fietspad loopt. Dit pad wordt ook gebruikt door ruiters en huifkarren. Links van dit pad staat een produktiebos van Douglassparren met prachtige kamperfoelie. Rechts een bos van jonge fijnspar, dat zo'n 10 jaar geleden is uitgedund. Daardoor komt er meer licht op de bodem en kunnen berk en grove den zich vestigen. Zo ontstaat een gevarieerd natuurlijk bos. Na zo'n 400 m maakt het pad een scherpe bocht naar links. Aan de rechterkant langs de weg staan berken, die de brand van 1976 hebben overleefd. De brand verwoestte 20 ha bos in Berkenheuvel en 10 ha bos en hei in het aangrenzende Wapserveld. *'Ondanks deze ramp, ontstaat er een prachtige natuurlijke verjonging met eik, berk en grove den',* konstateert Roelof Schuiling niet ontevreden.

Wapserveld

Het fietspad gaat met een scherpe bocht rechtsaf, maar de wandelroute gaat rechtdoor en we passeren via een trapje een poothek en komen zo in het 225 ha grote heidegebied van het Wapserveld. In dit gebied, dat ook eigendom is van Natuurmonumenten, liggen enkele vennen. Het grootste ven, de Meeuwenplas, is door Natuurmonumenten opgeknapt. Tot voor kort lagen in het Wapserveld een paar percelen die door de landbouw werden gebruikt en die afwaterden op de Meeuwenplas. Door het voedselrijke water van deze landbouwgrond stond het vol pitrus. Het ven waterde op zijn beurt af naar de Vledder A. In 1976 is de landbouwgrond uit productie genomen. In 1986 is het ven schoongemaakt en de sloot naar de Vledder A gedempt. Dit had tot gevolg dat het ven twee keer zo groot is geworden. Watervogels en amfibieën maken dankbaar gebruik van het open water. De route loopt in noordelijke richting tot vlak bij het ven. Roelof Schuiling: *'Naar het noorden wordt het Wapserveld hoger en droger. Daar stond hoofdzakelijk struikheide en hier in het lagere deel dopheide. Maar het gebied is erg vergrast met pijpestrootje. In 1976 zijn we begonnen met begrazing door schapen. De dieren waren niet in staat het gras weg te vreten. Ze vreten wel aan de struikheide. Daarom scharen we sinds 1982 Charolais runderen in, dat zijn Franse vleeskoeien, die lage eisen stellen aan de voeding. De 40 runderen worden met hun zogende kalveren van half mei tot half oktober op 180 ha van dit terrein ingeschaard. Het is daarom ook*

Slangenbad

Hoge stuifrug

Adderveen

verboden om honden mee te nemen.'

Het pad buigt voor het ven linksaf. Bij het ven staat veenpluis en wollegras. In de trektijd verblijven er veel eenden in het ven, vooral kuit-eend, tafeleend, wilde eend en smient. Naast het pad zijn hier greppels gegraven. De grond die uit de greppels kwam is gebruikt om het pad op te hogen, zodat het 's winters niet onder water staat. Op het Wapserveld is de ringslang gesig-naleerd.

Op de plaats waar het pad de Meeuwenplas het dichtst benadert gaat de route linksaf, langs een slingerend paadje door een heidegebied dat vroeger bebost was. Dit is nog te zien aan de vele boomstronken. We bereiken een wit paaltje, gaan linksaf door een groepje eiken en lopen over een met kraaiheide begroeide stuifzandrug naar een bankje. Hier op de overgang van Berkenheuvel naar het Wapserveld is een fantas-tisch uitzicht over het ven en het heidegebied.

In de eik zit vreterij

Bij het bankje gaat de route rechtsaf en lopen we naar een hek bij de bosrand van Berkenheuvel. 'Kijk', zegt Roelof Schuiling, wijzend op een boom links voor het hek, 'in die eik zit vreterij. Je ziet allemaal rupsen van de kleine wintervlinder en die vreten de blaadjes op. Je ziet ook overal

vlindertjes vliegen. Zo'n 3 jaar geleden waren veel bomen volledig kaalgevreten.' Na het hek gaan we rechtsaf. Links en rechts lopen we langs stuifzandkoppen, begroeid met eik en berk. Even verder zien we links weer struikheide op een oude kapvlakte van Corsi-caanse den, die aan een schimmelziekte leed.

Slangenbad

Bij de driesprong gaat de route links en bij de volgende driesprong zo'n 250 meter verder weer links. Hier is veel bos gedund. Het is een vochtige plek. Je ziet dat aan de kruipwilg die hier overal staat. Er bevindt zich hier ook een vennetje, het Slangenbad geheten, dat is uitgegraven voor de winning van keileem, die hier aan de opper-vlakte komt.

'In het vennetje miegelt het van insecten, oa. geelgerande waterorren en waterjuffers, maar ook komen hier allerlei kikkersoorten, padden en de kleine watersalamander voor', vertelt een enthousiaste Schuiling. *'Verleden jaar hebben we bomen rond het ven weggehaald, want het was helemaal dichtgegroeid. Ik weet ook zeker dat hier reewild komt drinken.'* Bij het vennetje staan twee houten bankjes.

Na het ven wordt het bos dichter. Aan weerszij-den van het pad groeien eiken strubben. *'Zeg*

maar kreupelhoutachtige eiken, mooi kwarrig-knoestige dingen op stuifzand', aldus Schuiling.

Adderveen

Rechts een hoge stuifrug. Hieronder ligt veen en achter deze rug ligt een prachtig ven, het Adder-veen. Bij de viersprong gaan we even naar rechts om naar dit ven te lopen. Toen het bos door Van Daalen werd aangelegd is dit ven drooggelegd en ingeplant met bos. *'Toen Natuurmonumenten Berkenheuvel in 1970 kocht was een van de eerste werkzaamheden dit bos te kappen en de afvoersloot van het ven af te dammen. In 1986 zijn de randen van het toen veel kleinere ven afgeplagd en is de sloot gedempt. Het water is toen sterk gestegen en het effect is dat de bos-rand bezig is te verzuipen. Kijk maar naar de dode bomen langs de oever,'* aldus Schuiling. Nu broeden in het ven dodoars en de geoorde fuut. Zoals de naam al aangeeft komt hier de adder voor, maar ook de levendbarende hagedis en de hazelworm. De route gaat niet rond het ven, maar weer terug naar de weg en rechtsaf. Dan kronkelt het pad door het bos en bij het verharde fietspad volgen we de zandweg naar rechts en zijn dan na 200 m terug bij het beginpunt. We hebben dan zo'n 6½ km afgelegd.